

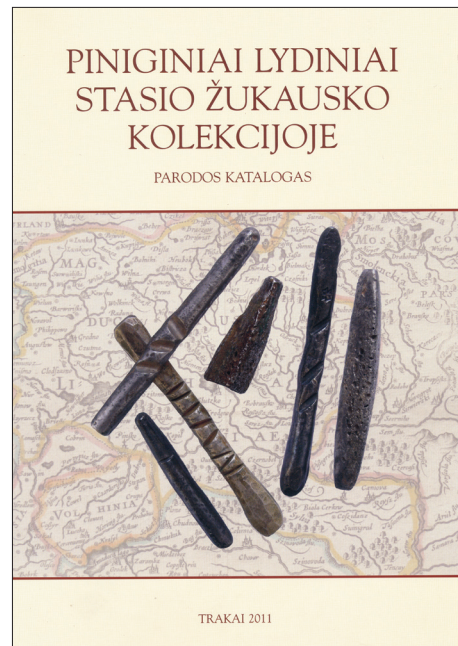
Recenzijos, apžvalgos

Įdomi numizmatikos rinkinių paroda ir jos katalogas

2011 m. liepos 15 d. Trakų istorijos muziejuje buvo atidaryta piniginių lydinų paroda iš vilniečio Stasio Žukausko kolekcijos. Reikia pažymėti, kad dar retas kolekcininkas ryžtasi pristatyti savo rinkinius visuomenei. S. Žukauskas nuolat bendradarbiauja su Trakų istorijos muziejumi. 2010 m. šis muziejus kartu su Varmijos ir Mozūrų muziejumi Olštynė (Lenkija) surengė tarptautinę parodą „Žalgirio mūšio laikotarpio monetos“, kuri buvo eksponuota ir Lenkijoje, ir Lietuvoje. Prie šios parodos rengimo prisidėjo S. Žukauskas – pateikė eksponuoti savo kolekcijos lydinius, lietuviškas monetas. Dalį numizmatinės kolekcijos daiktų S. Žukauskas seniau yra perleidęs Trakų istorijos muziejui.

Atidarydamas parodą, muziejaus direktorius Virgilijus Poviliūnas pažymėjo, jog labai svarbu, kad kolekcininkų rinkinius gali pamatyti ir plačioji visuomenė. Sukauptos privačios kolekcijos – tai Lietuvos paveldo dalis. S. Žukauskas trumpai apibūdino parodai pristatytus daiktus, nurodydamas, kad lietuviškiems piniginiams lydiniais jis paskyrė keletą dešimtmečių. Dalis jo rinkinio lydinų į Lietuvą atkeliavo iš Jungtinių Amerikos Valstijų, Roberto J. Douchio rinkinio, dalis buvo nupirkta Vakarų Europos aukcionuose arba antikvariatuose. Taip į Lietuvą vėl sugrįžo dalis svarbaus kultūros paveldo. Parodos atidaryme dalyvavo kolekcininkai, muziejininkai, kiti seniausios Lietuvos praeities mylėtojai.

Paroda eksponuota vienoje muziejaus salėje. Nors parodos daiktų skaičius nėra didelis (iš viso pristatyta apie 190 daiktų), ji reikšminga keliais požiūriais. Visų pirma, paroda atspindi Lietuvos piniginių sistemos formavimąsi ikimonetiniu laikotarpiu. Parodoje eksponuoti lietuviški pusapvalės lazdelės formos lydiniai, trišoniai trikampo pjūvio lydiniai, lydinų dalys ir kai kurių gretimų Lietuvai žemių lydiniai, kurie patekdamo į mūsų kraštą palaikant prekybos ryšius. Parodoje buvo vadinamųjų Kijevo grivnų, prūsiško tipo lydinų, Naugardo tipo trišonių lydinų, auksinis lydinys iš Kijevo. Piniginių lydinų ekspoziciją papildė vario

lydinio ir kitų metalų svareliai, skirti nešiojamosioms svarstyklėms sverti brangiųjų metalų lydiniais. Tai, gi, paroda pasakojo ir apie Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės prekybos ryšius, svorio ir matų sistemą.

Dar vienas labai svarbus dalykas – parodoje buvo eksponuota dalis mokslinėje ar populiarioje literatūroje neskelbtų daiktų. Bet apie juos geriau kalbėti, parvarčius aptariamą parodos katalogą¹. Katalogo sudarytojai – Stasys Žukauskas ir jo sūnus Donatas, beje, Vilniaus universiteto auklėtinis, baigęs archeologijos specialybės studijas. Galima pasidžiaugti katalogo iliustracijų kokybe – pateiktose nuotraukose puikiai matyti lydinų ir kitų daiktų detalės. Daiktai nufotografuoti iš įvairių pusių. Labai svarbu, kad kataloge yra pateikiami visų lydinų, kitų daiktų metrologiniai duomenys – matmenys, svoris (masė). Šiuo požiūriu katalogą galima prilyginti prie mokslinių leidinių,

¹ Piniginiai lydiniai Stasio Žukausko kolekcijoje. Parodos katalogas. Trakai, 2011, p. 1–71.

skelbiančių naujausią, vertingą informaciją numizmatikos ir archeologijos klausimais.

Leidinyje po S. Žukausko ir V. Poviliūno pratarinių yra D. Žukausko straipsnis apie Lietuvos piniginius lydinius, jų specifika ir datavimą (7–13 p.). Autorius straipsnyje išsikelia tikslą – išnagrinėti, kokie buvo piniginių sistemos bruožai Lietuvoje X–XIV a., iki pirmųjų lietuviškų kaltinių monetų atsiradimo. D. Žukauskas gana plačiai ir kritiškai apžvelgia ankstesnių tyrinėtojų darbus apie lietuviškus lydinius, piniginių sistemos susikūrimą, nurodydamas, kad didesnė dalis šių darbų publikuoti gana seniai ir kai kuriais aspektais pasenę. Po trumpos baltų genčių regiono politinės, ekonominės raidos XII–XIII a. apžvalgos autorius mėgina aptarti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piniginių sistemos susidarymą. Daugiausia dėmesio skirdamas lietuviškiems pusapvalės lazdelės formos lydiniams, autorius atkreipia dėmesį į jų nevienodą svorį. Nors daugelio šio tipo lydinių svoris yra apie 104–107 g, pasitaiko lydinių, sveriančių 68 g ar 134 g, todėl D. Žukauskas daro įdomią prielaidą – galbūt iki centralizuotos valdžios susikūrimo Lietuvoje kiekvienas prekybos centras turėjo savus standartus, o lydinių metrologinius skirtumus lėmė skirtingas meistrų liejimų įdirbis ir sugebėjimai. D. Žukausko nuomone, centralizuotos valdžios valstybėje įkūrimas galėjo turėti įtakos galutiniam nacionalinės piniginių sistemos suregulavimui.

D. Žukauskas atkreipia tyrinėtojų dėmesį į pusapvalės lazdelės formos lydiniuose esančias ne tik įkertas, bet ir įvairius kitus ženklus (lotyniška V raidė, keturios duobutės, dvi pasagėlės), kurie yra ant kai kurių Vilniaus (Rybiškių) lobio ir kataloge skelbiamo Ukmergės lobio lydinių. Tiesa, kol kas sunku atsakyti į klausimą, kam šie ženklai priklauso – meistrams liejėjams ar pinigų savininkams. D. Žukausko nuomone, pusapvalės lazdelės formos lydiniai naudoti bent jau iki XIV a. ketvirto ketvirčio. Nuo šio ketvirčio minėti lydinius pakeitė trikampio pjūvio lydiniai ir jų pusės.

Straipsnio pabaigoje randame gana išsamų literatūros, skirtos piniginiams lydiniams, sąrašą. Be jokios abejonės, šis straipsnis apibendrina iki šiol turėtą medžiagą apie Lietuvoje naudotus piniginius lydinius, ją papildė, išskėlė daug diskutuotinių klausimų.

Numizmatikos ir archeologijos požiūriu labai vertinga leidinio kataloginė dalis. Joje pirmą kartą mokslinėje apyvarčioje panaudojami duomenys apie pusapvalės lazdelės formos lydinių lobius, rastus Ukmergės

apylinkėse, Žagarėje, Panaros k., Varėnos r., Medžiukuose, Širvintų r., trikampio pjūvio lydinių lobį Grigaičių k., Vilniaus r. Tai gerokai išplečia mūsų žinias apie sidabrinių piniginių lydinių radavietes Lietuvos teritorijoje, įvairių lydinių metrologiją. Ypač įdomūs pateikti preliminarūs duomenys apie trikampio pjūvio lydinių lobį iš Grigaičių, kuriame taip pat buvo rasta Čekijos, Lietuvos, Vokiečių ir Livonijos ordinų monetų. Ši lobį katalogo sudarytojai ruošiasi paskelbti atskiru leidiniu. Galima tik pridurti, kad tai pats didžiausias lietuviškų trikampio pjūvio lydinių lobis, rastas mūsų krašte.

Be kataloge paskelbtų duomenų apie gretimuose kraštuose rastus lobius, kurie svarbūs prekybos ryšių Rytų Europoje nustatymui, jame publikuojami ir daiktai, svarbūs mūsų krašto seniausios svorio ir matų sistemos pažinimui. 67–69 p. yra įvairių svarelių metrologiniai duomenys, jų nuotraukos ir aprašymas. Labai gaila, kad tai daugiausia atsitiktiniai radiniai, be tikslių radaviečių, tačiau ir jie papildo žinias apie svarelių tipus, ženklus ant jų, svarelių masę. Iš pateikto svarelių sąrašo išbraukčiau Nr. 5 (67–69 p.). Tai varinis dvigubo nupjauto kūgio formos su skylute viduryje daiktas, puoštas išgręžtomis skylutėmis. Forma, atlikimu ir ornamentu šis daiktas primena kai kuriuos vėlyvojo geležies amžiaus verpstukus, ir, greičiausiai, tam jis buvo naudojamas.

Labai įdomus ir kataloge skelbiamas svarmuo (masė – 191,3 g), rastas ant Nemuno kranto Dabintos k., Kauno r. teritorijoje. Jo vienoje pusėje centre yra dvigubas kryžius, tarp dviejų apskritimų – užrašas kirilika „ГРИБНА КНАЖА“ (kunigaikščio grivna). Svarmuo jau anksčiau yra skelbtas amerikiečio numizmato R. J. Douchio ir į S. Žukausko rinkinį pateko iš šio numizmato kolekcijos. Katalogo sudarytojai svarmenį datuoja XIV a. ketvirtu ketvirčiu–XV a. pirmąja puse, t. y. laikotarpiu, kai Lietuvoje plačiausiai naudoti trikampio pjūvio lydiniai. Gaila, kad nėra žinomos tikslios šio svarmens radimo aplinkybės.

Apskritai ir S. Žukausko piniginių lydinių paroda, ir labai kruopščiai parengtas parodos katalogas yra neeilinis įvykis Lietuvos numizmatikos ir archeologijos istorijoje, atskleidžiantis naują šios istorijos puslapį. Linkiu sėkmės parodos rengėjams ir katalogo autoriams Žukauskams toliau sėkmingai dirbuoti lietuviškos numizmatikos srityje, skelbti naują medžiagą, vertingą seniausios Lietuvos istorijos pažinimui.

Mykolas Michelbertas